

Я. В. Любвий

доктор філософських наук, професор,

провідний науковий співробітник

Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

(м. Київ, Україна)

Проблема спроможності прагматистського підходу в умовах сучасних цивілізаційних викликів.

Анотація. Сучасний глобальний соціум, з одного боку, стрімко розвивається, поліпшуючи якість життя людини, а з іншого, – перебуває у стані цивілізаційної трансформації, зумовлений гострою екологічною та військово-політичною кризою. У цих умовах суспільство має перейти до відновлювальної енергетики та розширити мережевий сегмент суспільних відносин. У цих обставинах раціональний прагматистський підхід до розвитку людини й суспільства має спиратися на цінності розвитку, відповідальності та консолідації і бути доповнений інтенсивною соціальною рефлексією та соціальною герменевтикою, що формує мотивації людини.

Ключові слова: прагматизм, цінності, соціальна рефлексія, соціальна герменевтика, глобальні екологічні проблеми, цивілізаційна трансформація, мережеве суспільство.

The problem of the ability of the pragmatist approach in the conditions of modern civilizational challenges.

Modern global society, on the one hand, is rapidly developing, improving the quality of human life, and on the other hand, it is in a state of civilizational transformation, caused by an acute environmental and military-political crisis. In these conditions, society should switch to renewable energy and expand the network segment of social relations. In these circumstances, a rational pragmatist approach to the development of man and society should be based on the values of development, responsibility and consolidation and be complemented by intensive social reflection and social hermeneutics that shape human motivations.

Key words: pragmatism, values, social reflection, social hermeneutics, global environmental problems, civilizational transformation, network society.

На початку XXI століття людство перебуває у стані цивілізаційної трансформації, котра зумовлена низкою кризових явищ: екологічною кризою, найнебезпечнішим аспектом якої є загрозові кліматичні зміни із катастрофічним підвищенням температури на планеті, а також небезпечною для існування людства військово-політичною кризою, що явно проявила себе після 24.02.2022. В даних обставинах перед філософами постає питання: за допомогою яких теоретичних та методологічних підходів можна найбільш адекватно дослідити сучасну кризову ситуацію та віднайти способи та засоби її подолання. Чи достатньо для цього прагматистського методологічного підходу?

Так, відомий соціальний філософ Стівен Пінкер, котрий став на просвітницьку позицію у її прагматистському варіанті, вважає, що спираючись на розум, як це робили представники Просвітництва, можливо досягти інтелектуального та морального поступу [1, 27]. Раціональний прагматизм позиції С. Пінкера полягає в тому, що реалізацію всіх гуманістичних та трансцендентних цінностей необхідно реалізувати у вигляді важливих життєвих пріоритетів для кожної людини – життя, здоров'я, безпека, харчування і. т. ін. (Пінкер, с. 65).

На думку С. Пінкера, сучасна наука обґрунтовує ідеї Просвітництва тим, що зменшення ентропії здійснюється шляхом використання інформації для збільшення рівня порядку як у біологічних, так і у соціальних системах [1, 34,37]. У «вісьовий час» (VIII-II ст до н.е.)(К. Ясперс) [3] завдяки морально-правовому регулюванню суспільних процесів, людство досягло більш досконалого управління ними. А це стало можливим, коли сільськогосподарсько-економічні здобутки забезпечили достатній приплив енергії, вираженої у відповідній кількості калорій на людину щодня в еквіваленті харчів, корму для худоби, пального та сировинних матеріалів [1, 38]. У добу Просвітництва завдяки надлишку енергії, добробуту та розкіші думання утворюються мережі мислителів, котрі можуть домовлятися між собою про організацію справ на користь усім членам спільноти [1, 41].

Після початку Індустріальної революції та розвитку базових соціальних інститутів, приблизно з 1820 року, у світі відбулася «Велика втеча» – стрімкий розвиток економіки західних країн й суттєве покращення соціальних показників цих країн [1, 97]. Орієнтовно з 1920 року почалася «Велика конвергенція» – швидкий розвиток економіки та соціальних показників решти світу у темпах, що у 1,5-2 рази перевищують темпи розвитку західних країн [1, 103]. Внаслідок цього у всьому світі в цілому почали зменшуватися нерівність та негативні тенденції у житті людей (бідність, виробничий травматизм, загибель в техногенних і транспортних катастрофах та внаслідок стихійних лих, загибелі внаслідок убивств, різні форми насильства, злочини на ґрунті ненависті, дитяча праця, домашнє насильство і. т. ін.), а соціальні показники (середня тривалість життя, відсоток демократичних політичних режимів у світі, захист прав людини, скасування смертної кари, ліберальні цінності, рівень та тривалість освіти в роках, приріст IQ, забезпеченість побутовою технікою, вільний час, задоволеність життям, зменшення відчуття самотності серед учнів та студентів і т. п.) – стабільно зростати.

Таким чином, глобальний соціум є суспільством із високою синергією, тобто таким суспільством, у якому розвиток передових суспільств у технологіях та суспільних практиках сприяє розвитку решти суспільств. Незважаючи на це, багато країн є суспільствами із низькою синергією, у яких розвиток вищих страт соціуму відбувається за рахунок того, що пригнічується розвиток нижчих страт. В цілому, глобальне співтовариство спрямовано на розв'язання складної проблеми – запобігання екологічної, зокрема кліматичної, катастрофи шляхом широкого впровадження відновлювальної енергетики і, водночас, покращення соціальних показників населення всіх без винятку країн на планеті.

На перший погляд прагматичний практичний підхід, котрий уникає ідеалістичних та ідеологізованих гранднарративів і спирається на досягнення наукового розуму, сприяє втіленню базових гуманістичних цінностей. Але у випадку звуженого тлумачення прагматистського підходу поєднаного з популізмом, відбувається нехтування стратегічних цінностей людини заради задоволення її повсякденних примх. Але прихильники популізму не помічають роль і значення у сучасних обставинах адекватних мотивацій людини, котрі ґрунтуються на системному розумінні стратегічних цілей людства шляхом більш широкого впровадження соціальної герменевтики. Людина має розуміти зв'язок між спрямованістю

її повсякденної поведінки та соціальними й глобальними наслідками. Адже у той час коли світове співтовариство у режимі цейтноту намагається спрямовувати наявні ресурси на вирішення нагальних глобальних проблем, деякі країни та ретроградні соціальні групи витрачають суспільні ресурси на нагнітання політичної напруженості та розв'язування війн. Якщо суспільство не здійснює належну медійну гуманітарну політику, що активно використовує розробки соціогуманітарних наук, у тому числі й філософії, для просвітництва широкого загалу, то це реалізується у насильницький спосіб – через революції та війни. Наочний приклад стрибкоподібних і, водночас, травматичних змін у суспільній свідомості можна зафіксувати після лютого 2014 року та після 24.02.2022. У таких випадках розуміння великих груп людей поглиблюється до розуміння справжніх цілей та цінностей практично миттєво, але за це доводиться платити величезну соціальну ціну. Ситуація загострюється тим, що глобальний соціум наразі перебуває у стані цивілізаційної трансформації, котра відбувається один раз на сотні, а то й тисячі років, подібно до Аграрної революції, Індустріальної революції тощо.

Прагматистський підхід акцентує на адекватній практичній реалізації вироблених у суспільстві мотивацій та цінностей людини. Якщо людина у практичній життєдіяльності засумнівається в адекватності власних мотивацій та цінностей, вона спрямовує власні зусилля на пізнання дійсності, стосується це природного оточення й технологічного інструментарію, чи суспільних відносин і взаємодії з іншими особами. Коли у процесі пізнання здобувається необхідне знання, практична діяльність відновлюється. Якщо у сферу уваги суб'єкта потрапляють весь ланцюг соціальних й екологічних причин та наслідків, то у нормально функціонуючому суспільному організмі, що дотримується здорових прагматичних настанов, охоплюються і персональні, і суспільні, і глобальні інтереси та цінності.

Проте, наразі цивілізація перебуває у стані трансформації, коли соціальне напруження, що може доходити до військових зіткнень, змінює звичну послідовність причин та наслідків. «Велика конвергенція» про яку зазначав С. Пінкер має бути доповнена подвійною соціальною герменевтикою, – інтенсифікацією процесу досягнення розуміння шляхів та способів реалізації загальнолюдських глобальних цінностей не лише представниками соціогуманітарних наук, а й критичною масою громадян. Адже кожен

представник соціогуманітарних наук є і звичайним громадянином, і фахівцем, що виробляє соціо-орієнтаційне знання, котре він має поширювати через систему освіти й медіа. Він виробляє і повсякденне розуміння функціонування соціуму, і розуміння наукове, спеціалізоване.

В умовах цивілізаційної трансформації прагматистський підхід не втрачає своєї корисності, якщо правильно узгоджувати персональні, соціальні й глобальні цінності. Разом із тим, спосіб реалізації цих цінностей має бути інтенсифікований шляхом мережевого дискурсу, спрямованого на консолідацію суспільства для вироблення узгодженого розуміння ситуації й відповідних дій.

Важливим чинником, що впливає на суспільні відносини, є не лише вирівнювання стандартів життя, а й ідентичність, на основі якої ґрунтується гідність людини. Як вважає Ф. Фукуяма, ідентичність, механізмом реалізації якої є рефлексія, формується з часу виникнення Протестантизму [2, 39]. Багато із націй та різноманітних меншин, що існують у сучасному світі, вважають себе скривдженими, такими, що їх недооцінили. У такому випадку, важливим способом консолідації соціальних груп та різних спільнот є поступове вирівнювання їх життєвих стандартів і створення умов для повноцінної комунікації та взаємного визнання їх самотності.

Висновки. Таким чином, прагматистський підхід може бути застосований для аналізу суспільних змін в умовах гострої цивілізаційної трансформації, але з врахуванням сучасного глобального екологічного й соціально-політичного контексту. Інакше кажучи, ціннісно-практична спрямованість прагматизму залишається у силі. Справа лише у тому, яку конкретну ієрархію цінностей та пріоритетних цілей ми обираємо у даних обставинах. В обставинах екологічних та військово-політичних загроз, що призвели до сучасної цивілізаційної трансформації, людство має у конкурентних умовах запровадити відновлювальну енергетику, у тому числі й малу енергетику домогосподарств, що супроводжується поширенням мережевих суспільно-економічних відносин. Спрямованість висококонкурентної економіки великих корпорацій та мережевої економіки краудфандінгу, що спирається на малу відновлювальну енергетику, має бути консолідованою. Крім того, у стані історичного цейтноту людство має загострити увагу на екологічних та соціальних проблемах, культивуючи напружену соціальну рефлексію та відповідну соціальну

герменевтику. Тому прагматистський підхід є прийнятним, якщо він спирається на гуманістичних цінностях творчості, відповідальності та консолідації.

1. Пінкер С. Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогресу. – К.: Наш формат, 2019. – 560 с.
2. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. – К.; Наш формат, 2020. – 192 с.
3. Jaspers K. (2011) *The Origin and Goal of History*. New York. Routledge. 314 p.